

ОЗЕРСЬКИЙ

Ігор Володимирович
ozerskuy-i-v@ukr.net

УДК 347.962.2

д.ю.н., професор
кафедри кримінального
права та правосуддя,
Міжнародний еконо-
міко-гуманітарний
університет ім.
Степана Дем'янчука

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ ІЗ
ЗАСУДЖЕНИМИ В ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ У
КОНТЕКСТІ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ

THE ORGANIZATION OF SOCIAL EDUCATIONAL AND PSYCHOLOGICAL
WORK WITH CONVICTED PERSONS IN THE BODIES OF STATE
PENITENTIARY SERVICE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF PROCURACY
SUPERVISION

У представленій науковій праці досліджені теоретичні питання реалізації прокуратурою України ще нині існуючої перехідної функції - нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи у розрізі організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими в пенітенціарних установах України. У контексті означеного надані пропозиції стосовно залучення до прокурорської перевірки спеціаліста-психолога, що слугуватиме ефективному контролю діяльності соціально-виховної та психологічної служби в пенітенціарних установах України.

В представленной научной работе исследованы теоретические вопросы реализации прокуратурой Украины еще ныне существующей переходящей функции - надзора за соблюдением законов при исполнении судебных решений в уголовных производствах, а также при применении иных мер принудительного характера, связанных с ограничением личной свободы в разрезе организации социально-воспитательной и психологической работы с осужденными в пенитенциарных учреждениях Украины. В контексте сказанного даны предложения относительно привлечения к прокурорской проверки специалиста-психолога, что послужит эффективному контролю деятельности социально-воспитательной и психологической службы в пенитенциарных учреждениях Украины.

The theoretical issues of implementationsuch existing transition function of Prosecutor's Office assupervision the observance of laws in the execution of Judicial decisions in the criminal cases, and usingo thersmeasures of a coercive character associated with limitation of personal libertyin terms of organization a social, educational and psychologicalwork with convicts in the bodies of State Penitentiary Service of Ukraine were analyzed in this scientific publication. In this context, the propositions for involving the expert-psychologistinto the prosecutor's inspection that govern an efficient control of the social-educational and psychological activity in the bodies of State Penitentiary Service of Ukraine were provided.

Ключові слова: пенітенціарна служба, прокурор, прокурорська перевірка, нагляд, психолог

Ключевые слова: пенитенциарная служба, прокурор, прокурорская проверка, надзор, психолог

Keywords: the state penitentiary service, prosecutor, prosecutor's inspection, supervision, psychologist

ВСТУП

Зважаючи на сприйняття Україною європейських стандартів у царині системи виконання покарань та поступовим реформуванням Державної пенітенціарної служби України значно підвищилися вимоги до утримання засуджених та забезпечення останнім гарантій їх прав та законних інтересів, а відтак налагоджена система функціонування цих інститутів

у правовому полі є ключовим параметром при визначенні якості дотримання європейських стандартів в означеній царині.

Окремим організаційно – правовим та психологічним аспектам проблем утримання в'язнів в пенітенціарних установах та прокурорського нагляду в цій сфері, присвячені роботи Г. Середи, О. Литвака, О. Шинальського, М. Мичка, К. Муравйова та ін., проте наявний стан соціально-виховної та психоло-

гічної служби установ виконання покарань потребує свого подальшого дослідження з урахуванням прийняттям українською пенітенціарною системою європейських стандартів та існуючої наразі перехідної функції нагляду органів прокуратури в означеній царині.

МЕТА РОБОТИ полягає в опрацюванні ефективних механізмів контролю діяльності соціально-виховної та психологічної служби установ виконання покарань завдяки умілому, фаховому залученню органами прокуратури спеціалістів-психологів у розрізі реалізації функції нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень з кримінальних проваджень, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Виходячи з визначеної мети, поставлено та вирішувались такі завдання: надати організаційно-правову характеристику наглядової діяльності органів прокуратури у частині означеної вище функції; встановити організаційно-правові чинники ефективності прокурорського нагляду в означеній сфері завдяки залученню спеціаліста-психолога; сформулювати пропозиції щодо оптимізації прокурорського нагляду за діяльністю соціально-виховної та психологічної служби пенітенціарних установ; обґрунтувати доцільність збереження за органами прокуратури означеної функції нагляду.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною основою даної наукової статті виступає діалектичний метод та основні положення теорії функції діагностики, системи управління. У процесі дослідження використовувалися такі методи: системного аналізу – уможливив здійснити аналіз фундаментальних положень сучасної теорії прокурорської діяльності, юридичної психології, криминології та кримінально-виконавчого права, основоположних законодавчих та нормативних актів України, а також наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених з проблем прокурорського нагляду в установах пенітенціарної служби; формально-юридичний – для співставлення та визначення відповідності чинних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність соціально-виховної та психологічної служб пенітенціарної системи України, реаліям міжнародних стандартів у цій царині; абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення і формулювання висновків).

РЕЗУЛЬТАТИ

Проведення судово-правової реформи у частині реформування пенітенціарних установ, зокрема служби соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими потребують наразі подальшого їх «інспектування» органами прокуратури, оскільки до остаточного приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами в галузі прав людини до якої застосовано кримінальне покарання ще лишається певний час.

На справедливу думку О. Шинальського, «кримінальне покарання, залишаючись у всіх випадках карою, є елементом примусу, має бути

настільки доцільним і справедливим, щоб завчасно створювалась моральна основа для виключення спричинення засудженому фізичних страждань або приниження людської гідності як мети покарання». «Саме в цьому», пише вчений, «і полягає ідея справедливості, що закладена у поняття кари» [1, с. 12]. Варто зазначити, що існуючі в Україні органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори не відповідають сучасним вимогам забезпечення прав і свобод людини і громадянина та не повною мірою забезпечують виконання покладених на них завдань [2].

Найкращим засобом дієвого забезпечення прав та законних інтересів затриманих, підозрюваних, обвинувачених, засуджених виступає прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Тому, наша позиція однозначно на боці існування означеної функції органів прокуратури.

Варто нагадати, що згадана вище функція виключена Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) 30 вересня 2016 року. Втім, вважаємо, що покладення на прокуратуру України такої наглядової функції слугувало суттєвим посиленням в сучасних умовах її правозахисної ролі. М. Мичком підкреслено, що захист прав і законних інтересів осіб, поміщених під варту і засуджених до позбавлення волі, а також стосовно яких застосовані інші заходи примусового характеру, пов'язані з обмеженням особистої свободи, займають центральне місце серед інших завдань в межах розглядуваної функції прокуратури [3, с. 21]. На думку В. Трубнікова, «прокурори повинні стати основним, головним гарантом захисту прав і законних інтересів осіб, які відбувають кримінальне покарання, а також позитивної соціальної адаптації звільнених від покарання, що буде сприяти швидшому вирішенню питань їх побутового і трудового влаштування, відновленню соціальних корисних зв'язків, правового статусу громадянина, а отже попередженню рецидивної злочинності» [4, с. 100].

Крім того, прокурорський нагляд за виконанням кримінальних покарань передбачений статтею 22 КВК України, яка передбачає, що нагляд за додержанням законів при виконанні кримінальних покарань в органах і установах виконання покарань здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами. *Як відомо, норми, викладені у законах, роз'яснюються та деталізуються у підзаконних нормативних актах. Таким, зокрема, є наказ Генерального прокурора України № 161 від 20 квітня 2016 р. «Про організацію діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи».*

Прокурорський нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних

справах, на думку М. Мичка, повинен здійснюватися з тим щоб: 1) своєчасно і правильно звертатися до виконання і виконувалися судові рішення по кримінальних справах; 2) на законних підставах утримувалися під вартою особи в місцях попереднього ув'язнення, кримінально-виконавчих та інших органах та установах, що виконують судові рішення по кримінальних справах; 3) забезпечувалося додержання встановлених законом прав осіб, поміщених під варту і засуджених, виконання ними обов'язків, та тих, які знаходяться у психіатричних установах спеціального типу, а також додержання порядку, умов тримання, відбування покарання й лікування; 4) виконувалися вимоги законодавства про звільнення засуджених від відбуття покарання, відстрочку виконання вироку та з інших питань, пов'язаних із виконанням вироку [3, с. 20].

Згідно п. 9 наказу *Генерального прокурора України № 161 від 20 квітня 2016 р.* «Про організацію діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи», перевіряючи додержання законності в пенітенціарних установах, прокурор має право опитувати осіб, які там перебувають (затриманих, заарештованих, засуджених). Таке опитування є однією з форм виявлення порушень законності, та з психологічних міркувань формою комунікативної діяльності прокурорського працівника.

Під час проведення комплексної прокурорської перевірки, здійснюючи обхід приміщень в яких перебувають ув'язнені або при особистому їх прийомі, прокурор з'ясовує у них різні питання щодо фактів порушення працівниками установи їх прав та законних інтересів. Така діяльність прокурора відбувається шляхом спілкування з засудженими у формі особистої (безпосередній контакт під час прийому чи обходу) та безособової (отримання листів, скарг, заяв) комунікації.

При прийомі засуджених, обході приміщень та перевірці, прокурору допомагають спеціалісти яких він залучає до цього заходу керуючись п. 8 наказу *Генерального прокурора України № 161 від 20 квітня 2016 р.* «Про організацію діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи». Вважаємо за необхідне рекомендувати прокурору залучати незалежного фахівця - психолога з кримінально - виконавчою спеціалізацією, особливо це стосується перевірки додержання вимог закону при проведенні соціально - виховної та психологічної роботи з засудженими.

Варто зазначити, що прокурор перед проведенням перевірки у пенітенціарних закладах повинен завчасно викликати психолога певної державної установи (МВС, СБУ, університети з психологічними факультетами чи кафедрами, загальноосвітні навчальні заклади) і ознайомити його з документами, що регламентують діяльність пенітенціарної

установи взагалі та соціально – виховної і психологічної служби зокрема.

Психолог, поряд з прокурором, повинен ознайомитися з планами роботи заступника начальника установи з соціальної роботи та виховання. При цьому, йому слід звертати увагу на об'єктивність складання характеристик на засуджених, їх відповідність матеріалам особових справ. Психолог під час комплексної прокурорської перевірки має також ознайомитись з розпорядком дня колоній з метою з'ясування організації проведення виховних заходів, участь у яких для засуджених є обов'язковою (ст.123 КВК України). Статтею 124 КВК України визначено основні форми та методи соціально - виховної роботи з засудженими, а тому прокурору та психологу необхідно з'ясувати, які форми й методи застосовуються і якими є результати цієї роботи.

Згідно з вимогами ст.ст.6; 65 КВК України, соціально-виховна робота – це цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення у засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня.

Соціально-виховна та психологічна робота в установі повинна бути організована у відповідності до вимог статті 65 Кримінально-виконавчого кодексу України, наказів, положень, інструкцій Державної пенітенціарної служби України та Міністерства юстиції України, наприклад: наказ Міністерства юстиції України N 2300/5 про затвердження «Положення про відділення соціально-психологічної служби» (04.11.2013 р.).

Фахівець – психолог, залучений прокурором до перевірки соціально – виховної та психологічної роботи пенітенціарної установи, у межах своєї компетенції в психологічних питаннях, вивчає:

- щоденник індивідуальної роботи із засудженим;
- у виховних колоніях - щоденник соціально-виховної роботи із засудженим неповнолітнім;
- журнал обліку роботи із засудженими відділення соціально-психологічної служби;
- журнал обліку прийому з особистих питань засуджених відділення соціально-психологічної служби;
- журнал обліку роботи ради колективу засуджених відділення соціально-психологічної служби;
- надання психологічної допомоги засудженим та особам, взятим під варту;
- стан розробки та реалізації психологами індивідуальних і групових програм психокорекційного і педагогічного впливу на засуджених з урахуванням їх індивідуальних

особливостей, ступеню соціально-педагогічної занедбаності;

- рекомендації щодо розробки спеціальних індивідуальних програм на засуджених, які тримаються в дільниці посиленого контролю, та участь у реалізації передбачених цими програмами заходів індивідуально-виховного, психотерапевтичного та психокорегуючого характеру;

- порядок добору психологами засуджених для використання на роботах, пов'язаних з підвищеними вимогами до особистості;

- заходи щодо соціально-психологічної адаптації засуджених та осіб, узятих під варту, до перебування в умовах ізоляції від суспільства та нейтралізації його негативного впливу на особистість;

- розробку психологами рекомендацій щодо покращання структури малих груп, групові процеси та їх вплив на соціально-психологічний клімат у середовищі засуджених та осіб, взятих під варту,;

- стан та процедуру проведення за згодою засуджених та осіб, узятих під варту, тестових психодіагностичних, індивідуальних та групових занять з психологічної корекції їх психотравмуючих станів;

- стан організації психологічної підготовки засуджених до життя після звільнення від відбування покарання;

- результати прийнятих заходів за час навчання у школі психолого-педагогічної майстерності персоналу соціально-психологічної служби установи;

- наявність у персональному комп'ютері психолога в обов'язковому порядку автоматизованих тестових методик: великий (377 запитань) тест ММРІ; малий (71 запитання) тест ММРІ; восьмикольоровий тест Люшера; методика САН (самопочуття, активність, настрій); методика Г. Айзенка (темперамент); методика Спілбергера; методика Т. Лірі; методика УСК (рівень суб'єктивного контролю); тест на визначення мотивації вживання алкоголю; розрахунок біоритмів; тест на сумісність; тест на об'єктивність самооцінки; визначення стресового стану; шкала вивчення депресії; вивчення професійних інтересів (схильностей); шкала самооцінки; опитувальник

Равена; тест структури інтелекту; модифікований тест Сонді (оцінка фотопортретів);

- характеристики, що були складені психологами установи перед розглядом засудженого на комісії з питань переведення умовно - дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, застосування амністії або помилування.

ВИСНОВКИ

Таким чином, після виявлення фахівцем-психологом певних недоліків чи порушень у діяльності персоналу соціально-виховної, психологічної служби (відділення), негайно повідомляється прокурор під час здійснюваної перевірки кримінально-виконавчої установи. За результатами вивчення діяльності соціально-виховної, психологічної служби психолог складає акт вивчення соціально-виховної і психологічної роботи відповідної служби (відділення) кримінально-виконавчої установи, що приєднується до матеріалів прокурорської перевірки та дозволяє у встановленому законом порядку органам прокуратури зреагувати на виявлені порушення.

Список використаних джерел

1. Шинальський О.І. Покарання в системі засобів протидії злочинності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О.І. Шинальський. - Київ, 2003. - 24 с.

2. Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України [Електронний ресурс] : указ Президента України 25 квітня 2008 року № 401/2008. - Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/7811>

3. Мичко М.І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / М.І. Мичко. - Харків, 2002. - 40 с.

4. Трубников В. М. Проблемы надзора органов прокуратуры за соблюдением уголовно-исполнительного законодательства / В.М. Трубников // Закон Украины "О прокуратуре": теория и практика его применения. - Х., 1992. - С. 98—104.